

УДК101+37.026.9+37.03

Наталія Рибка

ТВОРЧИСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ТЕОРІЇ ГУМОРУ

У статті доводиться зв'язок між відчуттям гумору та творчими здібностями людини. Описані такі функції сміху і філософських теорій гумору як критична, інтегруюча, загальнокультурний, виховна. Згідно з цим, вивчаючи філософські теорії гумору досягається мета вивчення філософії взагалі - виховання самоактуалізованої особистості, формування цілісного світогляду, вироблення навичок логічного мислення, виховання моральності і естетичного ставлення до світу. Обґрунтовується можливість застосування спеціальних курсів по вивченню філософських теорій гумору, як методу та засобу формування творчих здібностей, як технології креативності.

Ключові слова: творчі здібності, креативність, креативна компетентність, теорія гумору, філософія гумору.

Творчість, креативність вже стали вимогами часу практично до кожної людини. І ці здатності повинні бути сформовані, або ж розвинуті, в процесі навчання у навчальних закладах. Отже, перед системою освіти постає цілком конкретна задача – навчити учнів/студентів/слухачів бути творчими, набуті навички креативно мислити та діяти. У цьому разі треба збагнути як саме творчість, творчі здібності, креативність виникають, як їм можна навчити?

Проблема полягає ще й у тім, що завдання «навчити бути творчими» постає перед освітою яка вже стала комерціалізованою, яка функціонує в умовах «академічного капіталізму», що особливим чином впливає на ті технології та практики, які використовуються (чи могли б використовуватись) для того, щоб реалізувати задачу «навчити бути творчим».

З огляду на головну тенденцію комерціалізованої освіти – скорочувати, так би мовити, собівартість освітнього процесу, спостерігається відмова від деяких «не рентабельних», «комерційно непривабливих» дисциплін – філософські очолюють рейтинг зайвих предметів!

Після наступу на філософію в університетах, яку частково вдалось відбити [4], почались активні пошуки шляхів збереження статусу філософії в системі освіти. У рамках цих пошуків, у нашому дослідженні ми покажемо, що вивчення філософії, її окремих розділів, теорій мають великий потенціал, завдяки тому, що у того, хто засвоює філософію, у кого формується філософський світогляд, вимальовується адекватна картина світу і системне сприйняття дійсності. Реалізація евристичної функції філософії, яка спрямована на формування пошукового, варіативного мислення, здатності

до нестандартних рішень в нестандартних ситуаціях, сприяє формуванню фахівця з високим інноваційним потенціалом, дозволяє сформуванню фахівця, яких має інноваційну сприйнятливості і адаптаційну пристосовність до безупинно мінливих умов.

Одним із варіантів вирішення проблеми «комерційної непривабливості» філософії, на наш погляд, є запропонувати «навчитись бути творчими», креативними завдяки вивченню філософських теорій гумору.

Вивчення почуття гумору набуває все більшого значення в епоху глобалізації та становлення постіндустріального суспільства, які стверджують пріоритети цінностей толерантності, участі, солідарності, творчості.

Взагалі, сміхова культура сучасності, як і культура взагалі, стала масовим явищем: Інтернет надає практично безграничні можливості сміятись цілодобово; не можна уявити собі жодної програми ТБ, де б не було своєї комедійної програми або телесеріалу; жодного факультету в університеті на якому б не було своєї КВК... Популярність артистів комедійного жанру, їх впливовість, навіть на політичне життя (наприклад, вітчизняне шоу «95 квартал»), створюють ситуацію підвищеної уваги та великих очікувань молоді до вивчення теорій гумору. На ці очікування вже відповіли псевдофахівці появою тренінгів типу «Навчимо гумору за 24 години».

Справа честі філософів цю ситуацію прямувати до вивчення філософії!

Слід зазначити, що сміх все ж є об'єктом філософії, перш за все як науки, яка узагальнює дані окремих дисциплін і представляє універсальні закони існування і розвитку комічного. До того ж, в самій філософії, з самого початку філософствування, присутнє не тільки теоретизування сміху, комічного, гумору [12, 14], а філософи і самі часто використовують прийоми та техніки комічного, для підсилення своєї аргументації, для перемоги у диспуті чи полеміці, для виявлення чи опису парадоксальності життя, неоднозначність, абсурдність та т. інше.

Підкреслюємо, що цінність має вивчення гумору саме як «філософію гумору», тут ми цілком погоджуємося із застереженнями, які зробила російська дослідниця О. В. Ніколаєва [11], про те, що природу сміху слід вивчати як філософію, а не як «гелотогію», оскільки вчення про сміх є штучним, однобічним.

Слід зауважити, що ми, безумовно, відрізняємо «творчість», «творчий потенціал», «творчу діяльність», у її найбільш широкому та високому філософському сенсі, від «креативності», «креативної компетентності», як аспекту технологізації та алгоритмізації творчості. Фахівці [1, 2, 3] визнають такий поділ: «...креативність є здатністю, яка актуалізується лише за умов забезпечення її засобами творчої діяльності»; «креативна компетентність

є багатофакторним явищем, що об'єднує мотиваційний, когнітивний, операційний, аксіологічний і рефлексивний компоненти, що обумовлюють вміння продуктивно вирішувати творчі професійні завдання, успішно самоактуалізуватися, самовдосконалюватися, досягаючи при цьому максимальної ефективності, результативності, успішності. Креативну компетентність необхідно віднести до ключових компетентностям, так як вона є складовою будь-якої професійної діяльності, пов'язана з успіхом особистості в надзвичайно мінливому світі. Також ми розуміємо, що в сучасних умовах і перше і друге повинно бути гармонійно представлене в людині.

В історії філософії творчу функцію гумору, зв'язок між відчуттям гумору та творчими здібностями людини, був помічений здавна. Медитації сміху можна зустріти в багатьох давніх традиціях – буддизмі, суфізм, даосизмі.

Гносеологічну складову гумору, а через неї і креативну (як здатність помічати точки дотику різнорідних понять, реалій і поєднувати їх в єдине судження), виявлені у роботах Аристотеля, Гельвеція, Канта, Гегеля, Шлегеля, Маркса, Фрейда та багатьох інших. Вони пов'язують дотепність із освіченістю, підкреслюють креативний, продуктивний, діалектичний характер мислення людини, яка виявляє дотепність, почуття гумору.

Класик теорії гумору А. Кестлер (*The Act of Creation*», 1964 р.) [15] розглядає гумор в контексті творчих здібностей людини, саме завдяки творчим здібностям здійснюються нові і цінні явища, зокрема, гумористичні. Кестлер визначає гумор, як наслідок креативності, креативність представлена гумором, науковим відкриттям і мистецтвом, та обумовлюється творчої стихією та є універсальною психологічною реакцією на незліченне розмаїття складних стимулів, інтелектуальних і емоційних. Кестлер переконливо показав, що гумор органічно пов'язаний із пізнавальними процедурами. Це, в свою чергу, передбачає можливість вдосконалення гумористичних речей як на рівні їх виробництва, так і на рівні споживання. Тому Кестлер розрізняє гумор примітивний (більше виражений емоційний момент) і зрілий (більше виражений раціональний момент).

Під креативним механізмом гумору М. В. Мусійчук [9, 10] розуміє породження в процесі сприйняття гумористичного тексту нового, імпліцитного смислу, заснованого на компонуванні тексту, з високим ступенем контрасту (подвійності та/або багатозначності). На підставі проведеного аналізу правомірно висновок про наявність аналогічних механізмів зміни сенсу в процесі сприйняття гумору і завдань-головоломок, опосередкованих впливом інтелектуальної активності. Це в свою чергу

дозволяє вважати доведеним положення про те, що гумор є формою інтелектуальної діяльності на основі інтенційно-вмотивованої контамінація (зміна сенсу) в процесі породження і сприйняття гумору, а також про механізм саморозвитку інтелектуальної активності на основі нерозривності знаковості і соціальності в гуморі.

Цікаво міркує про креативність та почуття гумору Абрахам Маслоу [8]. Він визначає, що самоактуалізованим індивідам притаманний «філософський гумор» та самоіронія, філософські жарти, наводять на роздуми і викликають швидше усмішку, ніж гучний сміх. Крім того, їх жарти зазвичай пов'язані з ситуацією, а не привнесені ззовні, вони швидше є спонтанними, ніж заздалегідь підготовлені, тому їх часто буває важко повторити або переказати. Також, самоактуалізовані індивіди – креативні. Маслоу характеризує креативність як здатність до «свіжості погляду, ефективності сприйняття, глибини проникнення в суть речей, здатність бачити краще за інших. Крім того, самоактуалізований індивід менш обмежений, менш скутий, інакше кажучи, менш окультурений, більш спонтанний, природний, людяний. В цих роздумах бракує останнього висновку, про те що креативність та почуття гумору пов'язані, як дві сторони одного явища.

У своєму дослідженні Р. З. Кіямова [6], розвиваючи ідеї Маслоу, приводить такі теоретичні та емпіричні результати, що для нашого аналізу виявляються дуже цікавими. Так, Р. З. Кіямова позначає, що погане володіння навичками гумору, невміння жартувати ускладнюють самореалізацію: особистість неправильно орієнтується в часі, і характеризується високим ступенем залежності, конформності і несамостійності, а тривожність і пасивність при сприйнятті і відтворенні гумору призводить до того, що людина не приймає себе таким, яким він є.

Крім того, дослідниця однозначно доказує, що почуття гумору гумор у багатьох моментах схоже з творчим процесом, а також входить в блок ставлення до пізнання, також є фактором самоактуалізації, воно полегшує процеси само актуалізації у креативній, творчій діяльності, у зрілості інтенсифікує процеси, які пов'язані з гнучкістю поведінки, самоповагою, самосприйняттям, орієнтацією в часі.

Отже, загальні механізми почуття гумору і наукової творчості дозволяють зробити висновок, що вони знаходяться у певній залежності. А значить, вивчаючи гумор на самому високому теоретичному, універсальному рівні (тобто у вигляді філософських теорій гумору) ми засвоюємо певну «техніку дотепності» [7], а разом із тим підвищуємо креативний потенціал.

Дослідниця І. Е. Брякова [1, 2] завершальною стадією формування креативності визначає «Творчу стадію», на якій студент розуміє, що однією з головних життєвих цінностей є творчість, що це фундаментальна характеристика життя, і прагне наповнити своє життя ціннісним змістом, відчуваючи потребу в поліпшенні якості життя через самовдосконалення. Отже, знов таки ми маємо справу із знаннями філософського рівня, та результатами засвоєння філософських концепцій!

Цікаво, що А. А. Сичов [13] надає ті ж самі функції сміху, що притаманні філософії – критична, інтегруюча, загальнокультурна, виховна. Отже, вивчаючи філософські теорії гумору досягається мета вивчення філософії взагалі – виховання самоактуалізованої особистості, формування цілісного світогляду, напрацювання навичок логічного мислення, виховання моральності та естетичного відношення до світу.

Серед функцій сміху розважальна, в умовах сучасного суспільства, з його споживацьким відношенням до всього, стала найголовнішою. Масовізація сміхової культури сьогодення відбулась завдяки саме цьому, а не через його критичні або ж виховну цінність, ми це добре розуміємо. Але завдяки розважальній функції гумору, можливо вирішити проблему і «некомерційності» філософії, і проблему «інформаційної завантаженості», сміх знімає виниклу напругу, скидає негативну енергію, жарти можуть розрядити атмосферу втомі і повернути слухачів до активної сприйняттю матеріалу.

Використання гумору в педагогічних цілях широко відомо [5, 12, 13], найбільш виразним випадком демонстрації евристичних та педагогічних можливостей сплаву гумору, філософії та творчості, мабуть, це метод Сократа. Різноманітні форми гумору демонструють, що можливості використання гумору і сміху в педагогічній діяльності досить широкі: від простого привертання уваги, і до здатності активізувати творчий рух думки (як ми вже не раз позначали).

У підсумках, ще раз підкреслимо потенціал та привабливість використання вивчення філософських теорій гумору, як методу та засобу формування творчих здібностей, як технології креативності. Отже, уявляється перспективним розробляти та впроваджувати спеціальні навчальні дисципліни, в яких містилося би філософське осмислення феномену гумору, сучасної сміхової культури.

Список використаної літератури

1. Брякова И. Е. Методическая система формирования креативной компетентности студентов-филологов педагогического вуза: дис... д-ра пед. наук.– СПб, 2010.– 463 с.

2. Брякова И. Е. Формирование креативных качеств личности в процессе открытого образования // Человек и образование: Академический вестник Института образования взрослых Российской академии образования.– М., 2009.– № 1(18).– С. 41–45.
3. Водяха С.А. Креативная компетентность: подходы к измерению // Оценка качества обучения в образовательных учреждениях [Текст]: сб. науч. ст. Всерос. науч.-практ. конф., Екатеринбург, 11–12 окт. 2012 г. / Урал. гос. пед. ун-т.; сост. Ю. В. Братчикова; науч. ред. С. А. Минюрова.– Екатеринбург, 2012.– С. 28–33.
4. Изучение философских, исторических и украиноведческих дисциплин в высших учебных заведениях Украины будет сохранено / Национальная академия наук Украины – 2015. <http://www.nas.gov.ua>.
5. Кинцанс В. Метафизика смеха Леонида Столовича и педагогические возможности смеха и юмор // http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/jsc/konferences/2011/EMM_8_047-059.pdf.
6. Киямова Р. З. Чувство юмора как фактор самоактуализации личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2013.– 28 с.
7. Лук А. Н. О чувстве юмора и остроумии.– М.: Искусство, 1968.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. – 3-е изд. / Пер. с англ.– СПб.: Питер, 2012.– С. 151–152.
9. Мусийчук М. В. Понимание имплицитного смысла как основа креативного механизма юмора // Вестн. Новосиб. гос. ун-та. Серия: Философия.– 2007.– Т. 15.– Вып.1.– С. 22–26.
10. Мусийчук М. В. Юмор как форма интеллектуальной активности: философско-психологический анализ // LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012.– 318 с.
11. Николаева О. В. Высокая философия и низменная практика юмора // Studia culturae» Альманах кафедры культурологии и Центра изучения культуры философского факультета Санкт-Петербургского государственного университета.– СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 16 мая 2011.– С. 208–216.
12. Столович Л. Н. Философия и юмор // Вопр. философии.– М., 2011.– № 7.– С. 63–64.
13. Сычев А. А. Роль чувства юмора в сфере интеграции образования // Интеграция образования.– М., 2001.– № 4–2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-chuvstva-yumora-v-sfere-integratsii-obrazovaniya>.
14. Черняк Ю. А. Философия та практика сміху в античній естетиці // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія.– 2014.– № 1 (19).– С. 140–144.
15. Koestler A. The Act of Creation.– London: Hutchinson&Co, 1964.– 751 p.

Наталья Рыбка

ТВОРЧЕСТВО, КРЕАТИВНОСТЬ И ФИЛОСОФСКИЕ ТЕОРИИ ЮМОРА

В статье доказывається связь между чувством юмора и творческими способностями человека. Описаны такие функции смеха и философских теорий юмора как критическая, интегрирующая, общекультурная, воспитательная. Согласно этому изучая философские теории юмора достигается цель изучения философии вообще - воспитание самоактуализированной личности, формирование целостного мировоззрения, выработка навыков логического мышления, воспитание нравственности и эстетического отношения к миру. Обосновывается возможность применения специальных курсов по изучению философских теорий юмора, как метода и средства формирования творческих способностей, как технологии креативности.

Ключевые слова: творческие способности, креативность, креативная компетентность, теория юмора, философия юмора.

Nataliia Rybka

CREATIVITY, CREATIVE COMPETENCE AND PHILOSOPHICAL THEORIES OF HUMOR

The searching of the most effective methods of formation of creative abilities of people is one of the important problem of an education system today. The most complete and successful methods of formation of creative abilities have been developed through philosophical studies. However, as a result of the commercialization of education, the philosophy as one of the academic subjects has been defined like something «commercially unsuccessful», the study of philosophy is reduced.

One of the most effective ways to solve the problem of the «commercially unsuccessful» philosophy and the way of searching for effective methods of formation of creative abilities is the studying of the philosophical theory of humour.

In this article the connection between humor and creativity of person, the creative mechanisms of humor, as well as the organic relationship between humor and the cognitive procedures were shown. The functions of humour and philosophical theories of humour were described, such as: critical, integrating, educational and also general cultural. Therefore, while studying the philosophical theory of humor, one can achieve the objectives to study the philosophy in general: particularly education of the self-actualization person, formation of a holistic world view, the development of logical thinking skills,

and moral education of the aesthetic relation to the world. The possibilities to use the special courses on studying of philosophical theories of humour as method and means of formation of creative abilities were proved in this article.

Keywords: *creativity, creative competence, humor theory, philosophy humor.*

References

1. Bryakova I. E. (2010) Metodicheskaya sistema formirovaniya kreativnoy kompetentnosti studentov-filologov pedagogicheskogo vuza [Methodical system of formation of the creative competence of students-philologists of pedagogical high school]: dis... d-ra ped. nauk. *Sankt-Peterburg*, 463 đ.
2. Bryakova I. E. (2009) Formirovanie kreativnykh kachestv lichnosti v protsesse otkrytogo obrazovaniya [Formation of the creative qualities of the person in the process of open education] // *Chelovek i obrazovanie: Akademicheskii vestnik Instituta obrazovaniya vzroslykh Rossiyskoy akademii obrazovaniya.*, ¹1(18), pp. 41-45.
3. Vodyaha S. A. (2012) Kreativnaya kompetentnost: podhody k izmereniyu [Creative competence: approaches to measuring] // *Otsenka kachestva obucheniya v obrazovatelnykh uchrezhdeniyakh [Tekst]: sb. nauch. st. Vseros. nauch.-prakt. konf., Ekaterinburg, 11-12 okt. 2012 g. / Ural. gos. ped. un-t. ; sost. Yu. V. Bratchikova; nauch. red. S. A. Minyurova, Ekaterinburg*, pp. 28-33.
4. Izuchenie filosofskikh, istoricheskikh i ukrainovedcheskikh distsiplin v vysshikh uchebnykh zavedeniyah Ukrainyi budet sohraneno (2015) [The study of philosophy, history of Ukrainian and disciplines in higher educational institutions of Ukraine will be saved] / *Natsionalnaya akademiya nauk Ukrainyi*, <http://www.nas.gov.ua>.
5. Kintsans V. (2011) Metafizika smeha Leonida Stolovicha i pedagogicheskie vozmozhnosti smeha i yumor [Metaphysics laughter Leonid Stolovich and pedagogical possibilities of laughter and humor] // http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/jsc/konferences/2011/EMM_8_047-059.pdf.
6. Kiyamova R. Z. (2013) Chuvstvo yumora kak faktor samoaktualizatsii lichnosti [A sense of humor as the factor of self-actualization]: Avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk. *Moscow*, 28 p.
7. Luk A. N. (1968) O chuvstve yumora i ostroumii [On the Sense of humor and wit]. *Moscow*, Iskusstvo.
8. Maslou A. (2012) Motivatsiya i lichnost [Motivation and Personality]. 3-e izd./ Per. s angl. *SPb.*, Piter, pp.151-152.
9. Musyichuk M.V. (2007) Ponimanie implitsitnogo smysla kak osnova kreativnogo mehanizma yumora [Humor as a form of intellectual activity:

- philosophical and psychological analysis] *Vestn. Novosib. gos. un-ta. Seriya: Filosofiya*. T. 15, Vyip.1., pp. 22-26.
10. Musiychuk M.V. (2012) Yumor kak forma intellektualnoy aktivnosti: filosofsko-psihologicheskii analiz [Humor as a form of intellectual activity: philosophical and psychological analysis]. *LAP LAMBERT Academic Publishing.*, 318 pp.
 11. Nikolaeva O.V. (2011) Vysokaya filosofiya i nizmennaya praktika yumora [High and low-lying philosophy of the practice of humor]. *Studia culturae» Almanah kafedryi kulturologii i Tsentra izucheniya kulturyi filosofskogo fakulteta Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta. SPb., Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obschestvo*, pp. 208-216.
 12. Stolovich L. N. (2011) Filosofiya i yumor [Philosophy and humor]. *Vopr. filosofii. Moscow*, # 7. pp. 63-64.
 13. Syichev A. A. (2001) Rol chuvstva yumora v sfere integratsii obrazovaniya [The role of humor in education integration]. *Integratsiya obrazovaniya*, #4-2, URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-chuvstva-yumora-v-sfere-integratsii-obrazovaniya>.
 14. Cherniak Yu. A. (2014) Filosofiia ta praktyka smikhu v antychnii estetysi [The philosophy and practice of laughter in ancient esthetics]. *Visnyk NAU. Seriia: Filosofiia. Kulturolohiia*, ¹ 1 (19), pp. 140-144.
 15. Koestler A. (1964) The Act of Creation. *London, Hutchinson&Co*, 751 p.

УДК 398.23:176: 316.6

Оксана Кожем'якіна

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СМИСЛОВИХ КОМУНІКАЦІЙ СМІХУ

1 квітня називають Днем дурня, а не дурепи.

Жінкою не народжуються, Жінкою стають.

Свобода також має стать – чоловічу і жіночу.

В статті розглянуто смислові особливості сміхових комунікацій в контексті проблем гендерного порозуміння, звертаючи увагу на представлені в народній сміховій культурі соціокультурні детермінанти поведінкових та функціонально-рольових відмінностей з урахуванням динаміки змін сучасного постіндустріального суспільства. На основі аналізу смислового навантаження анекдотів як масового жанру народної сміхової культури виокремлено статеві антитези та гендерно-означені культурно-символічні ряди типізації соціальних ролей, норм поведінки, способів мислення, ціннісних пріоритетів, гендерних маркерів тощо.

Ключові слова: *гендер, народна сміхова культура, гендерна ідентичність, комічне, смислова комунікація.*

Становлення нової постмодерної (постіндустріальної, інформаційної) доби супроводжується суттєвими змінами відносно гендерної проблематики, висвітлюючи в кризових контекстах питання руйнування давніх, традиційних стереотипів, появу нової системи цінностей та функціонально-рольових відносин, кризи традиційних ідентичностей, що спричинює також трансформації способів соціальних взаємодій та означування смислів, що мають вікову тяглість. Згідно Е. Гідденсу, в сучасному «нестримному» світі глобалізація на глибинному рівні реструктурує способи нашого існування в світі – від повсякденного життя (сім'ї, шлюбу, роботи тощо) до подій світового масштабу (глобальні ринки, міжнародна політика, технологічні досягнення, соціокультурні зрушення), в цілому сприяючи появі напруги та стресів, що руйнує традиційні способи життя та культури значної частини регіонів світу[2, с. 8–9]. Поступовій раціоналізації та прагматизації піддається життєвий світ, який, поєднуючи в собі сферу природного, соціального та духовного, також кардинально змінюється, актуалізуючи мотиви порозуміння, різноманітних криз, модифікацій способів конститування життєвого світу.

Сміхова комунікація як специфічний спосіб організації інформаційної взаємодії має власні особливості, виявляючи змістові ознаки комічного у різноманітних формах соціальних взаємин. Так званий бінарно-генетичний підхід до аналізу культури сміху передбачає умовну диференціацію біо-соціо-культурних особливостей сміхових комунікацій як жіночих та